

Криміналістична характеристика економічних злочинів, скоєних організованими групами з корупційними зв'язками

Валентина Корж *

* Д-ка юрид. наук, професорка, Харківський національний університет внутрішніх справ, м. Харків, Україна, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9431-8727>, e-mail: KorgValentina@i.ua

DOI: 10.32353/khrife.2.2024.04 УДК 343:98

Надійшло 29.05.2024 / Рецензовано 30.05.2024 / Прийнято до друку 26.06.2024 /
Доступно онлайн 30.06.2024

Розглянуто тенденції розвитку вчення про криміналістичну характеристику злочинів, дискусійні питання щодо її поняття, кількісного та якісного складу. Констатовано, що криміналістична характеристика злочинів — це теоретична категорія криміналістики, система даних про найбільш загальні ознаки виду злочинів, типові обставини, способи й механізми їх скоєння, інші обставини, що мають значення для розслідування. Основне призначення криміналістичної характеристики злочинів полягає в реалізації її даних у методиці розслідування. Процеси глобалізації, науково-технічний прогрес сприяють кількісним і якісним змінам у кримінальній діяльності. Правова статистика Генеральної прокуратури України, результати наших досліджень свідчать про те, що злочини у сфері відносин власності, фінансово-економічної та службової діяльності у процесі виробництва, розподілу, обміну та споживання матеріальних благ і послуг на підприємствах, в установах, організаціях пріоритетних напрямів економіки, реалізації службових повноважень з управлінського, фінансового, податкового, митного контролю найчастіше скоюють організовані групи з корупційними зв'язками. У зв'язку із цим мета дослідження — визначити криміналістичні ознаки економічних злочинів, скоєних на пріоритетних напрямках економіки, розробити понятійний апарат таких злочинів, схарактеризувати економічні злочини, скоєні організованими групами з корупційними зв'язками, виокремити їхні складові. Для досягнення поставле-

ної мети застосовано наукові методи пізнання: спостереження, аналіз, аналогію, дедукцію, синтез, описово-аналітичний, моделювання та ін. Запропоновано новий підхід до визначення поняття економічних злочинів. Схарактеризовано економічні злочини, скоєні організованими групами з корупційними зв'язками, виокремлено їхні складові для застосування в методиці розслідування цього виду злочинів.

Ключові слова: криміналістичні ознаки; економічні злочини; криміналістична характеристика; організовані групи; корупційні зв'язки.

Постановка наукової проблеми

Проблему криміналістичної характеристики злочинів почали розробляти нещодавно, проте вона утвердилася як одна з фундаментальних наукових теорій криміналістики. Криміналістична характеристика як логічний результат розвитку загальних положень методики розслідування окремих видів злочинів стала предметом дискусій і постійної уваги криміналістів, які досліджують проблеми методики розслідування злочинів. Як слушно зазначає більшість дослідників, під криміналістичною характеристикою слід розуміти відомості про типові ознаки певної категорії злочинів, аналіз яких дасть змогу визначити методи, прийоми й засоби їх розкриття та розслідування.

Безумовно, інформація про криміналістично значущі аспекти окремих видів злочинів (про метод, механізм, обставини скоєння) має особливе значення для методики розслідування. Вони є базою для формування слідчих ситуацій, визначення напрямів і методів розслідування, що свідчить про значення криміналістичної характеристики злочинів для науки та практики

криміналістики як структурного елемента методики розслідування. Коригування й розроблення нових методик нерозривно пов'язане з побудовою криміналістичної характеристики окремих видів злочинів, їхніх груп і підгруп. У науковому сенсі, як зауважено в літературі, криміналістична характеристика злочинів є теоретичною категорією криміналістики. Вона містить систему даних про найбільш загальні ознаки виду злочинів, типові обстановку, способи, механізм їх скоєння, інші обставини, що мають значення для розслідування. Основне призначення криміналістичної характеристики злочинів полягає в реалізації її даних у методиці розслідування. Її інформаційну базу становить послідовне накопичення даних, отриманих завдяки узагальненню судової та слідчої практики відповідного виду (роду) злочинів.

Аналіз основних досліджень і публікацій

Теоретичні положення криміналістичної характеристики злочинів викладено у наукових працях: В. Бахіна¹; О. Колесниченка²; В. Шепітька,

-
- 1 Бахин В. П. Криминалистика. Проблемы и мнения (1962—2002) : монография. Киев, 2002. С. 183.
 - 2 Колесниченко А. Н. Общие положения методики расследования отдельных видов преступлений : текст лекц. Харьков, 1976. 28 с.

В. Коновалової й В. Журавля³ та ін. Заслужовує на увагу також доробок іноземних дослідників із цієї проблематики: S. Rose-Ackerman та B. J. Palifka⁴; B. Zagaris⁵; Ch. Le Nguyen⁶; H. McCann⁷; J. C. Morse⁸; K. C. Neanidis, M. P. Rana та K. Blackburn⁹; R. Remeikienė, L. Gasparėnienė, A. Fedajev, E. Raistenskis та A. Krivins¹⁰; F. Calderoni, T. Comunale, G. M. Campedelli, M. Marchesi, D. Manzi та N. Frualdo¹¹; P. Pinotti¹².

Різні підходи вчених до визначення поняття та структури криміналістичної характеристики злочинів свідчать про складність досліджуваного питання. Так, О. Колесниченко та В. Коновалова

зауважували, що криміналістична характеристика — це система відомостей про криміналістичні значущі ознаки злочину (спосіб, місце, обстановку тощо), яка відображає закономірні зв'язки між цими ознаками¹³ [Тут і далі переклад українською мій.— Авторка.]. В. Бахін, досліджуючи елементи-ознаки криміналістичної характеристики, дійшов висновку, що (із позицій практичного призначення) вони становлять дві групи: перша містить ознаки, які всебічно характеризують певний вид злочинів, що відрізняє його від інших видів злочинів; друга група — ознаки, здатні й по-

- 3 Шепітько В. Ю., Коновалова В. О., Журавель В. А. та ін. Розслідування злочинів у сфері господарської діяльності: окремі криміналістичні методики : монографія / за ред. В. Ю. Шепітька. Харків, 2006. 624 с. URL: https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/KNIGI/PRAVO/Shepitko_Rozslid_2006.pdf (дата звернення: 06.05.2024).
- 4 Rose-Ackerman S., Palifka B. J. Corruption, Organized Crime, and Money Laundering / Institutions, Governance and the Control of Corruption ; K. Basu, T. Cordella (eds). International Economic Association Series. Ch. 4. Palgrave Macmillan, 2018. Pp. 75—111. DOI: [10.1007/978-3-319-65684-7_4](https://doi.org/10.1007/978-3-319-65684-7_4) (дата звернення: 06.05.2024).
- 5 Zagaris B. International White Collar Crime: Cases and Materials. Cambridge University Press, 2010. 584 p.
- 6 Le Nguyen Ch. The International Anti-Money Laundering Regime and Its Adoption by Vietnam. *Asian Journal of International Law*. 2014. Vol. 4. Is. 1. Pp. 197—225. DOI: [10.1017/S2044251313000349](https://doi.org/10.1017/S2044251313000349) (дата звернення: 06.05.2024).
- 7 McCann H. Offshore Finance. Cambridge University Press, 2006. Pp. 287—306. DOI: [10.1017/CBO9780511494536](https://doi.org/10.1017/CBO9780511494536) (дата звернення: 06.05.2024).
- 8 Morse J. C. Blacklists, Market Enforcement, and the Global Regime to Combat Terrorist Financing. *International Organization*. 2019. Vol. 73. Is. 03. 64 p. DOI: [10.1017/S002081831900016X](https://doi.org/10.1017/S002081831900016X) (дата звернення: 06.05.2024).
- 9 Neanidis K. C., Rana M. P., Blackburn K. An empirical analysis of organized crime, corruption and economic growth. *Ann Finance*. 2017. Vol. 13. Pp. 273—298. DOI: [10.1007/s10436-017-0299-7](https://doi.org/10.1007/s10436-017-0299-7) (дата звернення: 06.05.2024).
- 10 Remeikienė R., Gasparėnienė L., Fedajev A., Raistenskis E., Krivins A. Links between crime and economic development: EU classification. *Equilibrium*. 2022. Vol. 17. No. 4. Art. 909—938. DOI: [10.24136/eq.2022.031](https://doi.org/10.24136/eq.2022.031) (дата звернення: 06.05.2024).
- 11 Calderoni F., Comunale T., Campedelli G. M., Marchesi M., Manzi D., Frualdo N. Organized crime groups: A systematic review of individual-level risk factors related to recruitment. *Campbell Systematic Review*. 2022 Feb 11. Vol. 18. Is. 1. 87 p. DOI: [10.1002/cl2.1218](https://doi.org/10.1002/cl2.1218) (дата звернення: 06.05.2024).
- 12 Pinotti P. The Causes and Consequences of Organised Crime: Preliminary Evidence Across Countries. *The Economic Journal*. 2015. Vol. 125. No. 586. Pp. F158—F174. DOI: [10.1111/ecoj.12238](https://doi.org/10.1111/ecoj.12238) (дата звернення: 06.05.2024).
- 13 Колесниченко А. Н., Коновалова В. Е. Криминалистическая характеристика преступлений : учеб. пособ. Харьков, 1985. С. 20.

кликані забезпечити розкриття та розслідування злочинів¹⁴. Деякі науковці дотримуються іншої думки: складовою криміналістичної характеристики вони пропонують вважати насамперед обставини, що становлять зміст предмета доказування в конкретній кримінальній справі, а також обставини, що виходять за межі доказування, але мають значення для розслідування злочинів. Ця позиція є спірною. Криміналістична характеристика злочинів — це категорія криміналістичної науки, основний структурний елемент методики розслідування. Елементи-ознаки криміналістичної характеристики — це реальні об'єкти та процеси з усіма характерними для них закономірностями. Криміналістичну характеристику злочинів не можна підмінити переліком унормованих Кримінальним процесуальним кодексом обставин, що підлягають встановленню і доказуванню, тобто предметом доказування.

Деякі дослідники віддають перевагу елементам кримінально-правової характеристики, для яких характерними є основні елементи складу злочину. Ця позиція у криміналістиці є некоректною. Маємо констатувати, що елементи криміналістичної характеристики (на відміну від елементів кримінально-правового складу злочину) — це реальні об'єкти з характерними для них закономірностями. Знання змісту елементів криміналістичної характеристики злочинів має важливе практичне значення для розв'язання завдань із розкриття й розслідування злочинів. Наріжні поняття криміналістичної характеристики (спосіб і обстановка скоєння злочину) є суто криміналістичними поняттями.

Високий рівень сучасних теоретичних розробок криміналістичної харак-

теристики злочинів загалом зблизив погляди більшості криміналістів на понятійний апарат, які слушно зазначають, що під криміналістичною характеристикою слід розуміти відомості про типові ознаки певної категорії злочинів, знання яких дасть змогу визначити методи, прийоми, засоби, основні напрями розслідування. Безумовно, відомості про криміналістично значущі аспекти злочину (спосіб, механізм, обстановку скоєння злочинного діяння та його сліди) мають особливе значення для методики розслідування: вони є базовими для формування слідчих ситуацій, висування версій, визначення методів розслідування.

У науковому аспекті, як зауважено в літературі, криміналістична характеристика злочинів є теоретичною категорією криміналістики, системою даних про найбільш загальні ознаки виду злочинів (типові обстановку, способи, механізм їх скоєння, інші обставини), що мають значення для розслідування. Основне призначення криміналістичної характеристики злочинів полягає в реалізації її даних у методиці розслідування. Її інформаційну базу становить накопичення даних, здобутих у результаті узагальнення судової та слідчої практики відповідного виду (роду) злочинів.

У практичному аспекті ця характеристика (як інформаційне підґрунтя процесу розслідування) сприяє правильному вибору слідчим найбільш оптимальних напрямів розслідування як загалом, так і на окремих його етапах. Узагальнені дані про ознаки злочинів цього виду, способи, обстановку скоєння діяння слідчий зіставляє з подією розслідуваного злочину.

Викладене свідчить про важливе значення криміналістичної характеристики злочинів для науки та практики криміналістики.

14 Бахин В. П. Указ. соч. С. 183.

Мета статті

Процеси глобалізації, науково-технічний прогрес сприяють кількісним і якісним змінам у кримінальній діяльності. Правова статистика Генеральної прокуратури України, результати наших досліджень свідчать про те, що злочини на пріоритетних напрямках економіки найчастіше скоюють організовані групи з корупційними зв'язками. «Білокомірцеві» злочинці є організаторами тіньового бізнесу, мають корупційний «дах», уникають кримінальної відповідальності, саме тому економічні злочини мають високий ступень латентності.

У зв'язку із цим актуальною проблемою для науки та практики криміналістики є визначення поняття економічних злочинів, скоєних на пріоритетних напрямках економіки, розроблення криміналістичної характеристики економічних злочинів, скоєних організованими групами з корупційними зв'язками.

Методи дослідження

Для досягнення поставленої мети застосовано наукові методи пізнання: спостереження, аналіз, аналогію, дедукцію, синтез, описово-аналітичний, моделювання та ін.

Викладення основного матеріалу дослідження

Організована економічна злочинність, як слушно зауважують О. Користін

і С. Чернявський, це якісно нова характеристика організованої та економічної злочинності, оскільки вона вбудована в соціальну систему й істотно впливає на інші елементи цієї системи, передусім — на економіку та політику. Головна мета організованої економічної злочинності — отримання прибутків і надприбутків шляхом здійснення забороненої законодавством діяльності. Організована економічна злочинність — це конгломерат організованих злочинних утворень (угруповань), різних за своєю структурою, кількісним складом, спеціалізацією та масштабами впливу¹⁵.

У юридичній літературі дослідники дискутують щодо понятійного апарату економічних злочинів. Так, Є. Стрельцов економічними злочинами вважає передбачені кримінальним законом діяння, спрямовані на порушення відносин власності (майнові відносини) та наявного порядку здійснення господарської діяльності¹⁶. Для О. Перепелиці економічні злочини (відповідно до чинного законодавства) — це всі злочини у сфері господарської діяльності¹⁷. Варто погодитися з Л. Давиденко, який економічними називає злочини, характерні як для планової, так і для ринкової економіки, а також діяння, пов'язані з умовами перехідного періоду¹⁸.

На нашу думку, проблема виявлення криміналістичних ознак економічних злочинів, скоєних на пріоритетних напрямках економіки організованими групами з корупційними зв'язками, пов'язана з кримінально-правовим і кри-

15 Користін О. Є., Чернявський С. С. Організована економічна злочинність в Україні: сучасний стан і стратегія протидії. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2011. № 1 (1). С. 78—88. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/aymvs_2011_1\(1\)__12](http://nbuv.gov.ua/UJRN/aymvs_2011_1(1)__12) (дата звернення: 06.05.2024).

16 Стрельцов Е. Л. Экономическая преступность в Украине : курс лекц. Одесса, 1997. С. 113.

17 Перепелица А. И. Уголовная ответственность за хозяйственные преступления в сфере предпринимательской деятельности : коммент. к законод. Харьков, 1997. С. 11.

18 Давиденко Л. М. Кримінологічна класифікація економічних злочинів та її практичне значення. *Проблеми боротьби зі злочинністю у сфері економічної діяльності* : мат-ли міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 15—16.12.1998). Харків, 1999. С. 131.

міналістичним ученням про ознаки злочинів. У юридичній літературі викладено наукові підходи до понятійного апарату криміналістичних ознак розкрадань. Аналізуючи різні позиції, ми згодні з Г. Матусовським і А. Дудниковим у тому, що криміналістичну ознаку злочину слід розглядати як факт, який є результатом злочинного діяння (сліди злочину в широкому сенсі), що більшою або меншою мірою свідчить про подію злочину, його обставини¹⁹.

Аналіз наукової літератури, слідчої практики, результати наших досліджень дали змогу визначити низку криміналістичних ознак економічних злочинів, що містяться (відбиті) у специфічних слідах, у способах економічних злочинів, в умовах та обстановці, а саме:

- специфічний суб'єктний склад економічних злочинів — організовані групи з корупційними зв'язками, до складу яких належать посадові особи, корумповані чиновники, матеріально відповідальні особи, фінансово-бухгалтерські працівники, підприємці легального, тіньового виробництва, сфери послуг та інші працівники підприємств, організацій та установ, що належать до пріоритетних напрямів економіки;
- специфічний предмет злочинного посягання — це майно, майнові права й зобов'язання державних і комунальних підприємств, установ і організацій, що належать до пріоритетних напрямів сфери економіки. Такими є: галузі промисловості (машинобудування, металургій-

на, хімічна та ін.), аграрно-промислова й паливно-енергетична сфери, зовнішньоекономічна діяльність, фінансово-кредитна й бюджетна системи, сфера приватизації, транспорт. Предметом злочинного посягання може бути як рухоме (гроші, цінні папери, валютні цінності; майнові права та зобов'язання), так і нерухоме майно (земельні й інші природні угіддя, будь-яке розміщене на землі та пов'язане з нею (будівлі, споруди тощо) майно);

- кримінально-корупційна технологія економічного злочину — це сукупність дій, операцій, прийомів, корупційних схем, методів впливу, спрямованих на вибір сфери та предмета злочинного посягання, способів заволодіння рухомим і нерухомим майном, що містить кілька самостійних складів злочинів;
- специфічні матеріальні, ідеальні, електронні цифрові сліди, що містяться у способах економічних злочинів, в умовах та обстановці;
- корупційні зв'язки — це основна й відмітна закономірність кримінальної діяльності організованих злочинних груп у структурі державних, комунальних підприємств, установ, організацій, що належать до пріоритетних напрямів сфери економіки. Корупційні зв'язки забезпечують належне функціонування організованої групи, розвиток їхньої кримінальної діяльності, протидію правоохоронним органам тощо;

19 Матусовский Г. А., Дудников А. Л. Криминалистическая систематизация признаков хищений / Расследование хищений государственного и общественного имущества (проблемы тактики и методики). Харьков, 1987. С. 28.

- закономірна мета злочинної діяльності — отримання кримінальних доходів і їх легалізація. Організатори злочинного бізнесу використовують понад 60 способів легалізації кримінальних доходів;
- негативні наслідки злочинного посягання для підприємств, установ, організацій, що належать до пріоритетних напрямів економіки. Це реальні збитки, суттєва шкода й інші тяжкі наслідки (доведення підприємства до банкрутства, незаконна його приватизація).

Системний підхід до дослідження криміналістичних ознак економічних злочинів, скоєних на пріоритетних напрямках сфери економіки, дає змогу запропонувати нове визначення поняття «економічні злочини». Такими є злочини у сфері відносин власності, фінансово-економічної та службової діяльності, здійснювані організованими групами з корупційними зв'язками, у процесі виробництва, розподілу, обміну та споживання матеріальних благ, послуг на підприємствах, в установах, організаціях пріоритетних напрямів економіки з використанням у кримінально-корупційних технологіях легального й тіньового бізнесу; під час реалізації службових повноважень з управлінського, фінансового, податкового, митного контролю.

У юридичній літературі поняття криміналістичної характеристики злочинів, скоєних організованими групами, є дискусійними, запропоновано різні підходи до визначення криміна-

лістичної характеристики злочину та її основних елементів. Так, В. Журавель елементами криміналістичної характеристики називає: предмет злочинного посягання; найбільш характерні типові ознаки організованих злочинних формувань та обстановки, у якій його здійснено; структуру організованих злочинних формувань і рольові функції її членів; типологічні риси членів організованих злочинних формувань; способи злочинної діяльності та способи протидії їй викриттю та ін.²⁰

Дещо на інших позиціях перебуває Г. Матусовський. Він вважає, що побудова криміналістичної характеристики злочинів, скоєних організованими злочинними групами, перестала бути звичайним складанням показників і відповідних методик. Ця характеристика має відображати спеціальний зв'язок окремих характеристик з урахуванням особливостей кримінальної діяльності організованої злочинної групи. Така характеристика, на думку Г. Матусовського, покликана об'єднати дві взаємопов'язані системи даних: 1) криміналістичну характеристику певних видів злочинів із виокремленням характерного напрямку злочинної діяльності організованої злочинної групи та 2) криміналістичну характеристику самої організованої злочинної групи як кримінального формування. У цьому перша система є підґрунтям для криміналістичної характеристики певного виду злочинів; а друга — специфічним елементом, що характеризує організовану злочинну групу й окремих її типових членів — суб'єктів

20 Журавель В. А. Криминалистическое прогнозирование и вопросы профилактики преступлений, совершенных организованными преступными формированиями. *Проблеми боротьби з організованою злочинністю в регіоні (на матеріалах Харківської та Полтавської областей)* : зб. мат-лів міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 26—27.04.1999). Харків, 2000. С. 190.

злочину (особистість злочинця), злочинну співучасть²¹.

Слід зазначити, що розроблення теоретичних положень криміналістичної характеристики економічних злочинів, скоєних організованими групами з корупційними зв'язками, належить до актуальних і перспективних проблем науки криміналістики. У результаті узагальнення слідчої та судової практики, аналізу криміналістичної літератури, проведених досліджень здобуто криміналістичну значущу інформацію про ознаки економічних злочинів, що відбиваються у специфічних матеріальних, ідеальних, електронних цифрових слідах, у способах економічних злочинів, в умовах та обстановці; про способи формування організованих груп і принципи їх функціонування, корупційні зв'язки; про особливості особистісних характеристик і рольових функцій членів організованої групи. Уважаємо, що криміналістична характеристика економічних злочинів, скоєних організованими групами з корупційними зв'язками, є *інформаційною моделлю, системою відомостей про криміналістичні значущі типові ознаки економічних злочинів, відбиті у специфічних матеріальних, ідеальних, електронних цифрових слідах, у способах, кримінальних корупційних технологіях, обстановці скоєння злочину, способах формування, принципах функціонування організованих груп, корупційних зв'язках*.

У практичному аспекті криміналістична характеристика є для слідчого своєрідною інформаційною базою, добіркою відомостей про цей вид злочинів, що сприяє визначенню напрямів і методів розслідування з огляду на конкретну ситуацію.

У юридичній літературі зазначено, що питання про структуру криміналістичної характеристики злочинів — кількісний і якісний склад її елементів — є дискусійними. Так, В. Бахін, досліджуючи ознаки криміналістичної характеристики, доходить правильного висновку про те, що з позиції практичного призначення вони складають дві групи: перша містить ознаки, які всебічно характеризують певний вид злочинів, що дає змогу відрізнити його особливості від інших видів злочинів; друга група — ознаки, здатні й покликати забезпечити розкриття та розслідування злочинів²². Опоненти В. Бахіна зауважують, що до структури криміналістичної характеристики злочинів мають належати дані про: матеріальні сліди злочину; способи скоєння і приховання злочину; місце, час і механізм його здійснення; обстановку скоєння злочину; предмет злочинного посягання; цілі й мотиви кримінального діяння; особистісні властивості учасників кримінального процесу; обставини, що сприяли скоєнню злочину; особливості злочинної співучасті.

Структура криміналістичної характеристики економічних злочинів передбачає наявність певних елементів. Відомості про елементи та їхні зв'язки розкривають зміст криміналістичної характеристики. Насамперед це відомості про специфічну сферу злочинного посягання, специфічний суб'єктний склад, способи формування та функціонування організованих груп, кримінальні корупційні технології організованої злочинної діяльності на пріоритетних напрямках економіки, специфічні типові матеріальні, ідеальні, електронні

21 Матусовский Г. А. Экономические преступления: криминалистический анализ. Харьков, 1999. С. 365—366. URL: https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/KNIGI/MATUSOVSKIY_1999.pdf (дата звернення: 06.05.2024).

22 Бахин В. П. Указ. соч. С. 38.

цифрові сліди організованої злочинної діяльності, корупційні зв'язки. Уважаємо, що визначення основних структурних елементів криміналістичної характеристики економічних злочинів, скоєних організованими групами з корупційними зв'язками, має важливе практичне значення для виявлення, розкриття, розслідування цих злочинів і запобігання їм.

Суттєве значення має дослідження способів формування (утворення) організованих груп. У юридичній літературі зазначено три способи формування організованих груп: 1) ситуативно-вольовий; 2) функційно-договірний; 3) формально-виробничий. Варто зауважити, що аналізування наукової літератури, слідчої практики та результати наших досліджень дають змогу виокремити п'ять способів формування організованих груп на підприємствах, в установах, організаціях пріоритетних напрямів економіки, а саме:

- 1) формально-виробничий (на підприємстві, в установі, організації незалежно від форми власності);
- 2) ситуативно-договірний (у фінансовій, банківській, інвестиційній установі, організації);
- 3) нелегітимно-виробничий (у структурі тіньового бізнесу суб'єктів господарювання);
- 4) функційно-договірний (у структурі легального або тіньового бізнесу, у сфері інвестування, будівництва, транспорту, зовнішньоекономічної діяльності);
- 5) ситуативно-вольовий (злочинна організація утворює організовану групу у структурі легального або тіньового бізнесу)²³.

Специфічним елементом криміналістичної характеристики є корупційні зв'язки посадової особи — корупціонера

з організаторами тіньового та злочинного бізнесу. Корупційні зв'язки — це основна і відмітна закономірність кримінальної діяльності організованих злочинних груп у сфері економіки. Корупційні зв'язки забезпечують належне функціонування організованої групи, розвиток їхньої кримінальної діяльності, протидію правоохоронним органам тощо. Маємо зауважити, що лідери тіньового та злочинного бізнесу прагнуть купити не окрему послугу корупціонера, а його разом із посадою, і не для разового ухвалення рішення в інтересах бізнесу, а для постійного сприяння їхній кримінальній діяльності, корупційного лобіювання їхніх інтересів. З огляду на це, вони особисто або через своїх «рішал» заздалегідь добирають кандидатури майбутніх корупціонерів, зважаючи на їхній спеціальний, функційно-посадовий статус у системі державних органів влади, управління та правоохоронних органів, колишньої кримінальної причетності, аморальності, особистісних особливостей, жадібності, боягузтва, жадібності, рвацтва тощо. За цією схемою добирають «замовних» корупціонерів із-поміж депутатів, міністрів, прокурорів, суддів, оперативних працівників, посадових осіб митних органів, державної фіскальної служби, міністерств і відомств. Як свідчать результати дослідження, корупційні зв'язки забезпечують:

- корупційне сприяння під час вибору об'єкта злочинного посягання, планування, підготовки та здійснення злочинної акції, приховання її слідів;
- корупційне забезпечення тіньового та злочинного бізнесу;
- корупційний протекціонізм у реєстрації, ліцензуванні фіктивних фірм, фіктивних фінансових установ; отриманні незаконних

23 Корж В. П. Розслідування окремих видів злочинів : навч.-метод. посіб. Харків, 2012. С. 98.

кредитів; переваг і пільг суб'єктам підприємницької діяльності кримінальної спрямованості; під час проведення тендерів усупереч вимогам законів;

- *корупційне лобіювання* інтересів організаторів злочинного й тіншового бізнесу під час ухвалення законів, змін і/або доповнень до них, постанов уряду, рішень і наказів міністерств та відомств, а також інших нормативних актів;
- *корупційну протидію* проведенню перевірок, ревізій, аудиту, оперативно-розшукової роботи з виявлення, розкриття економічних злочинів і їх розслідування;
- *корупційну нейтралізацію* форм соціального контролю у сферах економіки, тіншового бізнесу.

Зазначені корупційні послуги організатори тіншового та злочинного бізнесу використовують під час реалізації корупційних схем, здійсненні незаконних фінансових і господарських операцій та виплачують корупційні «відкати» корумпованим посадовим особам державних органів влади й управління за забезпечення злочинної діяльності, повне й успішне її завершення²⁴.

Організатори злочинного бізнесу використовують кримінальні корупційні технології, сучасні засоби зв'язку, транспорт, інтернет, нейромережі. Кримінальні корупційні технології, типові способи організованої злочинної діяльності відбиваються у матеріальних, ідеальних, електронних цифрових слідах. Члени організованої групи, незважаючи на конспірацію, використання легальних підприємницьких структур, офіційних

фінансових і господарських операцій, на будь-якому етапі злочинної діяльності залишають документальні джерела інформації, які складають слідову картину економічних злочинів. Виявлення цих слідів дає змогу визначити ознаки *кримінальних корупційних технологій економічних злочинів*, способи їх скоєння.

Важливим елементом криміналістичної характеристики економічних злочинів, скоєних організованими групами з корупційними зв'язками, є способи злочинів, для яких характерні два і більше складу злочинів.

Дослідження організованої злочинної діяльності у сфері економіки дали змогу сформулювати основні структурні елементи криміналістичної характеристики економічних злочинів, скоєних організованими групами з корупційними зв'язками. Насамперед це:

- 1) дані про способи формування та принципи функціонування організованих груп на пріоритетних напрямках економіки;
- 2) характеристика корупційних зв'язків;
- 3) дані про предмет злочинного посягання;
- 4) відомості про ознаки кримінальних корупційних технологій економічних злочинів;
- 5) характеристика організованих груп, рольових функцій та особистісних якостей членів групи;
- 6) дані про обстановку скоєння економічного злочину;
- 7) характеристика типових слідів організованої злочинної діяльності.

Елементи криміналістичної характеристики економічних злочинів, скоєних організованими групами з корупційними зв'язками, є взаємозалежними.

24 Корж В. П. Теоретические проблемы методики расследования преступлений в сфере экономической деятельности, совершаемых организованными преступными образованиями. Харьков, 2002. С. 180.

Вони мають кореляційні зв'язки (імовірні залежності). За наявності одних ознак слідчий може припустити наявність інших. Так, елемент наведеної вище характеристики «предмет злочинного посягання» має такі закономірні зв'язки, як «організована група» — «сліди злочину» — «спосіб його скоєння» — «обстановка злочину» — «корупційні зв'язки» організаторів. У цьому полягає значущість елементів криміналістичної характеристики економічних злочинів, її практична роль.

Уважаємо, що розроблені нами основні структурні елементи криміналістичної характеристики економічних злочинів, скоєних організованими групами з корупційними зв'язками, розкривають її зміст і мають наукове та практичне значення для методики розслідування цього виду злочинів.

Висновки

Констатовано, що криміналістична характеристика злочинів є теоретичною категорією криміналістики, системою даних про загальні ознаки злочинів, типові способи й обстановку їх скоєння, інші обставини, що мають значення для розслідування. Основне призначення криміналістичної характеристики злочинів полягає в реалізації її даних у методиці розслідування.

Доведено, що злочини на пріоритетних напрямках економіки найчастіше скоюють організовані групи з корупційними зв'язками. Обґрунтовано криміналістичне значення інформації про ознаки економічних злочинів, яка відбивається у специфічних матеріальних, ідеальних, електронних цифрових слідах, у способах економічних злочинів, в умовах та обстановці.

Розкрито специфічний суб'єктний склад економічних злочинів — організовані групи з корупційними зв'язками, способи їх утворення та принципи функціонування; специфічний предмет злочинного посягання, кримінальні корупційні технології економічних злочинів, корупційні зв'язки, негативні наслідки злочинного посягання.

Запропоновано новий підхід до визначення поняття економічних злочинів, скоєних на пріоритетних напрямках економіки. Доведено, що економічні злочини скоюють організовані групи з корупційними зв'язками у сфері відносин власності, фінансово-економічної та службової діяльності у процесі виробництва, розподілу, обміну і споживання матеріальних благ, послуг на підприємствах, в установах, організаціях пріоритетних напрямів економіки, під час реалізації службових повноважень з управлінського, фінансового, податкового, митного контролю.

Сформульовано поняття криміналістичної характеристики економічних злочинів, скоєних організованими групами з корупційними зв'язками. Доведено, що криміналістична характеристика економічних злочинів є структурним елементом методики їх розслідування та орієнтиром для слідчого під час визначення напрямку й методів розслідування економічного злочину, скоєного організованою групою з корупційними зв'язками, тактичних прийомів, проведення окремих слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, тактичних операцій в умовах конкретної ситуації.

Розроблено основні структурні елементи криміналістичної характеристики й доведено, що вони розкривають її зміст і мають наукове та практичне значення для розслідування цього виду злочину.

Forensic Characterization of Economic Crimes Committed by Organized Groups with Corruption Relations

Valentina Korzh

The trends in development of doctrine of forensic characterization of crimes, debatable issues regarding its concept, quantitative and qualitative composition are considered. It was established that forensic characterization of crimes is a theoretical category of criminalistics, system of data on the most general specifics of type of crimes, typical circumstances, methods and mechanisms of their commission, and other circumstances that are important for the investigation. The main purpose of forensic characterization of crimes is to implement its data in investigation methods. Globalization processes, scientific and technological progress contribute to quantitative and qualitative changes in criminal activity. Legal statistics of the General Prosecutor's Office of Ukraine, results of our research indicate that crimes in the field of property relations, financial and economic and service activities in the process of production, distribution, exchange and consumption of material goods and services at enterprises, institutions, organizations of priority areas of economy, implementation of official powers in the field of managerial, financial, tax, and customs control is most often committed by organized groups with corruption ties. In this regard, the purpose of the research is to determine forensic specifics of economic crimes committed in the priority areas of economy, to develop a conceptual apparatus of such crimes, to characterize economic crimes committed by organized groups with corruption ties, to distinguish their components. In order to achieve the goal, scientific methods of cognition are applied: observation, analysis, analogy, deduction, synthesis, descriptive-analytical, modeling, etc. A new approach to defining the concept

of economic crimes is proposed. Economic crimes committed by organized groups with corruption ties are characterized, and their components are singled out for use in the investigation methods of this type of crime.

Keywords: forensic signs; economic crimes; forensic characterization; organized groups; corruption relations.

Фінансування

Це дослідження не отримало жодного спеціального гранту від фінансових установ у державному, комерційному або некомерційному секторах.

Відмова від відповідальності

Засновники не грали жодної ролі у розробленні дослідження, добиранні й аналізуванні даних, рішенні про публікацію або підготовку рукопису.

Учасники

Авторка зробила свій внесок винятково в інтелектуальну дискусію, що є основою цього документа, дослідження судової практики, написання та редагування, і бере на себе відповідальність за її зміст і тлумачення.

Декларація щодо конфлікту інтересів

Авторка заявляє про відсутність у неї конфлікту інтересів.

References

- Bahin, V. P. (2002). *Kriminalistika. Problemy i mneniya (1962–2002)* [Criminalistics. Problems and opinions (1962–2002)] : monografiya. Kiev [in Russian].
- Calderoni, F., Comunale, T., Campedelli, G. M., Marchesi, M., Manzi, D., Fualdo, N. (2022). Organized crime groups: A systematic review of individual-level risk factors related to recruitment. *Campbell Systematic Review*. Vol. 18. Is. 1. DOI: [10.1002/cl2.1218](https://doi.org/10.1002/cl2.1218).
- Davydenko, L. M. (1998). Kryminolohichna klasyfikatsiia ekonomichnykh zlochyniv ta yii praktychne znachennia [Criminological classification of economic crimes and its practical significance]. *Problemy borotby zi zlochynnistiu u sferi ekonomichnoi diialnosti : mat-ly mizhnar. nauk.-prakt. konf.* (Kharkiv, 15–16.12.1998). Kharkiv [in Ukrainian].

- Kolesnichenko A. N. (1976). *Obshie polozheniya metodiki rassledovaniya otdelnykh vidov prestuplenij* [General provisions of the methodology for investigating certain types of crimes] : tekst lekc. Harkov [in Russian].
- Kolesnichenko, A. N., Konovalova, V. E. (1985). *Kriminalisticheskaya harakteristika prestuplenij* [Forensic characteristics of crimes] : ucheb. posob. Harkov [in Russian].
- Korystin, O. Ye., Cherniavskiy, S. S. (2011). *Orhanizovana ekonomichna zlochynnist v Ukraini: suchasnyi stan i stratehiia protydii* [Organized economic crime in Ukraine: the current state and strategy of counteraction]. *Yurydychny chasopys Natsionalnoi akademii vnutrishnikh sprav*. № 1 (1). URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/aymvs_2011_1\(1\)_12](http://nbuv.gov.ua/UJRN/aymvs_2011_1(1)_12) [in Ukrainian].
- Korzh, V. P. (2002). *Teoreticheskie problemy metodiki rassledovaniya prestuplenij v sfere ekonomicheskoy deyatel'nosti, sovershaemykh organizovannymi prestupnymi obrazovaniyami* [Theoretical problems of the methodology for investigating crimes in the field of economic activity committed by organized criminal entities]. Harkov [in Russian].
- Korzh, V. P. (2012). *Rozsliduvannia okremykh vydiv zlochyniv* [Investigation of certain types of crimes] : navch.-metod. posib. Kharkiv [in Ukrainian].
- Le Nguyen, Ch. (2014). The International Anti-Money Laundering Regime and Its Adoption by Vietnam. *Asian Journal of International Law*. Vol. 4. Is. 1. DOI: [10.1017/S2044251313000349](https://doi.org/10.1017/S2044251313000349).
- Matusovskij, G. A. (1999). *Ekonomicheskie prestupleniya: kriminalisticheskij analiz* [Economic crimes: forensic analysis]. Harkov. URL: https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/KNIGI/MATUSOVSKIY_1999.pdf [in Russian].
- Matusovskij, G. A., Dudnikov, A. L. (1987). *Kriminalisticheskaya sistematizatsiya pri-znakov hishenij / Rassledovanie hishenij gosudarstvennogo i obshchestvennogo imushchestva (problemy taktiki i metodiki)* [Forensic systematization of signs of theft / Investigation of theft of state and public property (problems of tactics and methods)]. Harkov [in Russian].
- McCann, H. (2006). *Offshore Finance*. Cambridge University Press. DOI: [10.1017/CBO9780511494536](https://doi.org/10.1017/CBO9780511494536).
- Morse, J. C. (2019). Blacklists, Market Enforcement, and the Global Regime to Combat Terrorist Financing. *International Organization*. Vol. 73. Is. 03. DOI: [10.1017/S002081831900016X](https://doi.org/10.1017/S002081831900016X).
- Neanidis, K. C., Rana, M. P., Blackburn, K. (2017). An empirical analysis of organized crime, corruption and economic growth. *Ann Finance*. Vol. 13. DOI: [10.1007/s10436-017-0299-7](https://doi.org/10.1007/s10436-017-0299-7).
- Perepelica, A. I. (1997). *Ugolovnaya otvetstvennost za hozyajstvennye prestupleniya v sfere predprinimatelskoj deyatel'nosti* [Criminal liability for economic crimes in the field of entrepreneurial activity] : komment. k zakonodat. Harkov [in Russian].
- Pinotti, P. (2015). The Causes and Consequences of Organised Crime: Preliminary Evidence Across Countries. *The Economic Journal*. Vol. 125. No. 586. DOI: [10.1111/ecoj.12238](https://doi.org/10.1111/ecoj.12238).
- Remeikienė, R., Gasparėnienė, L., Fedajev, A., Raistenskis, E., Krivins, A. (2022). Links between crime and economic development: EU classification. *Equilibrium*. Vol. 17. No. 4. DOI: [10.24136/eq.2022.031](https://doi.org/10.24136/eq.2022.031).
- Rose-Ackerman, S., Palifka, B. J. (2018). Corruption, Organized Crime, and Money Laundering / *Institutions, Governance and the Control of Corruption* ; K. Basu, T. Cordella (eds). International Economic Association Series. Ch. 4. Palgrave Macmillan. DOI: [10.1007/978-3-319-65684-7_4](https://doi.org/10.1007/978-3-319-65684-7_4).
- Shepitko, V. Yu., Konovalova, V. O., Zhuravel, V. A. ta in. (2006). *Rozsliduvannia zlochyniv u sferi hospodarskoj diialnosti: okremi kryminalistychni metodyky* [Investigation of crimes in the field of economic

- activity: certain forensic methods] : monohrafiia / za red. V. Yu. Shepitka. Kharkiv. URL: https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/KNIGI/PRAVO/Shepitko_Rozslid_2006.pdf [in Ukrainian].
- Strelcov, E. L. (1997). *Ekonomicheskaya prestupnost v Ukraine* [Economic crime in Ukraine] : kurs lekc. Odessa [in Russian].
- Zagaris, B. (2010). *International White Collar Crime: Cases and Materials*. Cambridge University Press.
- Zhuravel, V. A. (1999). *Kriminalisticheskoe prognozirovanie i voprosy profilaktiki prestuplenij, sovershennyh organizovannymi prestupnymi formirovaniyami* [Forensic forecasting and prevention of crimes committed by organized criminal groups]. *Problemy borotby z orhanizovanoi zlochynnisti v rehioni (na materialakh Kharkivskoi ta Poltavskoi oblastei)* : zb. mat-liv mizhnar. nauk.-prakt. konf. (Kharkiv, 26—27.04.1999). Kharkiv [in Russian].

Корж, В. (2024). Криміналістична характеристика економічних злочинів, скоєних організованими групами з корупційними зв'язками. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. Вип. 2 (35). С. 44—57. DOI: 10.32353/khrife.2.2024.04.